

Ова књига, и поред слабости којих има, представља први озбиљнији покушај обраде НОР-а и социјалистичке револуције у Црној Гори те „заслужује топлу похвалу јер је веома значајан допринос историјској обради нашег ослободилачког рата и револуције“, како је то у предговору рекао Митар Бакић.

Гојко Вукмановић

НИКОЛА МИЛОВАНОВИЋ, ВОЈНИ ПУЧ И 27 МАРТ

Просвета, Београд 1960, стр. 300

Питање обраде 27. марта 1941. године и читавог низа догађаја сплетених око њега побуђивало је једнако велико интересовање како историчара тако и публициста. Тежња да се дубље уђе у суштину догађаја који су услиједили уочи, за вријеме и после капитулације Југославије априла 1941. године, као и да се нађу прави узроци брзог војничког слома бивше југословенске војске, односно да се свему томе да право мјесто у нашој историји, били су узрок појаве нових књига такве тематике и настојања. Па ипак, било да се ту радило о научним студијама или пак популарно писаним публикацијама, тај датум је и даље остао недовољно обрађен, а догађаји сплетени око њега недовољно освијетљени. Зато је и разумљиво што ти догађаји привлаче посебну пажњу људи од пера и што књиге о тим драматичним данима наше националне прошлости побуђују велико интересовање широке читалачке публике.

Никола Миловановић, на готово 300 страница колико има ова књига, даје нове појединости, казујући их занимљиво и вјерно излажући. А тих нових појединости имао је доста да саопшти читаоцу с обзиром на то да је био у могућности да користи и архивске фондове, до сада недоступне историчарима. Композицијски књига ВОЈНИ ПУЧ И 27 МАРТ је подијељена на 11 глава. Припремање терена за пуч, Извршење војног пуча, 27 март, Одјек 27 марта у свијету, Став Партије и проглас ЦК, Пучистичка влада, Комадање краљевине Југославије, Под окриљем окупатора, КПЈ припрема народ на устанак, Влада на Средњем истоку, Раздор међу пучистима и Каирска афера.

И по броју и по називу глава види се да је аутор имао више за циљ да информише неголи да анализирајући улази у суштину појединих проблема, свестрано их анализирајући. Уосталом, и по својој намјени и по садржини и по начину излагања да се закључити да је она у првом реду намијењена широј читалачкој публици, премда ће и истраживачима ових проблема пружити нове податке.

У првој глави аутор даје кратак преглед положаја Југославије у ондашњем политичком свијету, односно политичко стање у самој земљи на неколико година пред рат. Он сликовито дочарава све очигитија скретања ондашњих владајућих кругова ка фашистичкој осовини и стално настојање КПЈ да се земља извуче из тешке ситуације у коју ју је довела политика профашистичких врхова. Са посебним акцентом обрађена је активност оних прозападних буржоаских елемената у влади, армији и на двору који су из одређених циљева били против увлачења Југославије у фашистички блок. Њихова дјелатност долази до све већег изражаја после састанка кнеза Павла са Хитлером 4. марта 1941. године у Берхтестену, када је Хитлер добио обећање да ће Југославија приступити Тројном пакту. Од тога тренутка ова група је већ почињала са непосредним припремама за извођење војног пуча, премда је конкретни план био готов свега неколико дана прије његове реализације. Са доста успјеха аутор портретише главне актере мартовског пуча, генерале Симовића, Мирковића и Илића, настојећи да правилно оцијени њихову улогу, односно да им да право мјесто у овом чину.

Детаљан план извођења пуча, који је почео са првим часовима 27. марта 1941, изложен је у другој глави књиге. Са пуно умјешности да узбуди читаоца, драматизујући поједине моменте овог узбудљивог чина, аутор га води из једне акције у другу, апсорбујући му целокупну пажњу. Као интересантан податак Н. Миловановић није пропустио да истакне да у свим акцијама које су се збиле ноћу 26/27. март готово и није било употријебљено оружје. Ово би, можда, навело на погрешан закључак да је пуч био добро организован и у највећој тајности изведен. Пуч је, међутим, и поред свих недостатака који се, истина, нијесу одразили на његов успјех, успио у првом реду зато што је народ био за рушење профашистичког режима и што су властодршци потцјењивали и способност пучиста и снагу народних маса. Сви други елементи који су такође имали утицаја на успјех пучиста дошли би у други план.

Слика револуционарног Београда са улицама закрченим од демонстраната, са препуним трговима на којима су се смјењивали знани и незнани говорници — чланови КПЈ и остали родољуби, манифестујући расположење што је срушена влада која је народу навукла највећу срамоту и тражећи од нове владе више демократске слободе, ослобођење свих политичких затвореника, савез са СССР-ом; читав мозаик револуционарне активности дефилује пред духовним очима читаоцем, у трећој глави ове занимљиве књиге. И не само Београда. Читава земља је пружала исту слику тих дана. То аутор није пропустио да саопшти.

Чини се да ће на читаоца најснажнији утисак по својој садржини оставити IV глава. У њој се са пуно успјеха говори о одјеку 27. марта у свијету. Аутор не крије да је то изазвало највећу сензацију у читавом ондашњем политичком свијету. Цитирајући

изводе из стране штампе, која је са нескривеним симпатијама писала о храбрости југословенских народа, аутор оцртава величину овог чина. „... Вест о догађајима у Београду примљена је у САД као муњевити бљесак који обасјава мрачни крај... Ово је свакако највећи дан за слободне људе читавог света. Док се немачке оклопне дивизије налазе на њиховим границама, Југословени су се усудили да баце „нови поредак“ на сметиште, где му је и место...“ Овај исјечак из америчких новина најбоље говори са колико се дивљења писало о југословенским народима, који су више вољели слободу него што су се плашили смрти. И у част тога народа прекидане су за тренутак представе да би по неколико хиљада посјетилаца каквог концерта на ногама „слушали химну најхеројскијих савезника — Југословена“.

У петој глави се износи већ познати став КПЈ о тим питањима и доноси се у цјелости проглас који је ЦК КПЈ упутио југословенским народима 30. марта 1941. године, док се у шестој глави говори о неспособности пучистичке владе да у тим драматичним тренуцима националне историје благовремено изврши припреме за одбрану од Хитлеровог напада на нашу земљу. Истина, аутор истиче и конгломерат политичких струја и идеологија, којима је била оптерећена влада, а што је још више утицало на хаотичну пометњу у врховима владиним и војним у вријеме њемачког напада на Југославију. Када се све то има у виду онда ће бити јасно зашто је онако брзо дошло до априлског слома.

Трагична судбина југословенских народа дата је у седмој и осмој глави књиге. Намјера и план Хитлера су били комадање Југославије. То је била одмазда за 27. март. Како се види из једног писма италијанског министра иностраних послова грофа Ђана од 21. априла 1941. године, Хитлер се посебно трудио да нарочито Србију сведе на најмању мјеру, „тако да се она не би поново претворила у активно и опасно средиште завера и интрига. Зато су мање-више прихваћени сви територијални захтеви на рачун Србије“. Посебно је оцртана издајничка улога Павелића и Кватерника у Хрватској, те Недића и Љотића у Србији, као и квислиншких групација у Словенији и Црној Гори, које су били вјерне слуге окупатора и његови сарадници у угњетавању слободољубивог народа.

Упркос настојања окупатора да раскомадану земљу учини послушном уз помоћ марионетских влада, народи Југославије су се под вођством КПЈ дигли на устанак само три мјесеца послје априлске трагедије. О настојању КПЈ да окупи све напредно и слободољубиво у један фронт, да припреми народ за борбу и на крају да отпочне са том борбом, говори се у наредној, деветој глави ове књиге.

Посљедње двије главе посвећене су „активности“ одбјегле владе на Средњем истоку, односно свађама и интригама које ни-

јесу ни за тренутак престајале кад је била у питању борба за власт. Аутор овдје нарочито истиче улогу британских обавјештајних органа, који су, како он каже, на крају и одлучивали ко ће из једне владе бити уклоњен, односно ко ће све ући у новоформирану владу.

Посматрајући књигу као цјелину, са свим њеним квалитетима и недостацима, на које ћемо указати, треба истаћи да ће она одговорити својој намјени. Жеља аутора је, чини нам се, била да ове драматичне тренутке што занимљивије изложи. Он је у томе сасвим успио. Пажња читаочева је прикована од прве до посљедње стране, као је истакао Д. Миленковић у предговору. „Ово што је током читања могао оживети у свом сећању или први пут сазнати и доживети из самог текста ове узбудљиве и невероватно сложене игре, а што представља час материју за читав низ романа, од криминалних до историјских, а час исечке из политичких комбинација и потеза, из биографија и нарави знаменитих људи и ситних политичких креатура, све то је довољно само по себи да задовољи интерес и сазнање читаоца.“

На крају бисмо хтјели нагласити да појединим главама и поглављима а, можда, и књизи као цјелини, недостаје један одређени закључак: ко је и у коликој мјери био одлучујући у рушењу профашистичког режима Цветковић-Мачек: да ли прозападно оријентисани буржоаски елементи на челу са генералима-пучистима, или пак револуционарне масе предвођене Комунистичком партијом. Баш тај недостатак је, чини нам се, и утицао да читалац у свим овим акцијама види у првом плану пучисте подређене страним обавјештајним службама, а оно што је било пресудно за рушење профашистичке владе долази, некако, у други план. Очито је да је Н. Миловановић био превише окупиран, једностраном, иако новом документацијом, и да је баш због тога у свим овим акцијама видио у првом реду обавјештајце, завјере, пучисте и друге елементе који у овом чину нијесу били и одлучујући. Аутору би се могла ставити замјерка и на методологију и композицију књиге. Излажући догађаје по проблемима он их тако провлачи од почетка до краја; те су због тога честа и хронолошка понављања. У техничке недостатке књиге треба убројити и немање садржаја, као и груписање напомена и објашњења на крају књиге.

Но и поред свих ових недостатака, књига Н. Миловановића представља нови покушај у расвјетљавању неких још недовољно обрађених питања у вези са 27. мартом. Што је нарочито важно, нови подаци су саопштени на основу новије архивске грађе. На крају треба истаћи да она попуњава ону празнину између 27. марта и 17. априла која се осјећала у нашој историографији.